

ОСОБЛИВОСТІ СЕНСОМОТОРНОЇ УВАГИ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ЯК ОДНА З УМОВ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

У статті аналізується розвиток сенсомоторної уваги у першокурсників/Сів НєС однієї зі складових психомоторної активності студентів, її особливості прояву та розвитку в ранньому юнацькому віці, а також: досліджуються зв'язки сенсомоторної уваги з успішністю навчання.

Ключові слова: психомоторна активність, сенсомоторна увага, нервові процеси.

Постановка проблеми. Дослідження психомоторної активності студентів неможливе без розгляду сенсомоторної уваги. Вона забезпечує швидкість, точність і доцільність реагування на впливи, що надходять до студента ззовні під час навчальної діяльності та позитивно впливають на їхню сенсомоторну адаптацію.

Хоча увага не має свого предмета пізнання, проте включається в усі види практичної та іншої діяльності людини. Напруження в діяльності завжди пов'язано з відповідним напруженням уваги. Увага слугує внутрішньою умовою психічної діяльності, завдяки їй чуттєве відображення об'єктів зовнішнього світу відбивається у свідомості суб'єкта, а кожний акт цілеспрямованої діяльності доходить до свідомості. Саме від зосередженості уваги залежать повнота, чіткість і ясність нашого сприймання, уявлення, вирішення повсякденних проблем. Головною особливістю уваги є те, що вона завжди предметна. Часто увагу характеризують як робочий стан свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток уваги як психічної функції вивчали В. І. Козлова, І. А. Корнієнко, Д. А. Фарбер, В. Д. Чеснокова; як морфофункціонального дозрівання мозкових структур — М. В. Антропова, А. Г. Хрипкова; як можливість навчитися керувати своєю поведінкою, аналізуючи людську діяльність — Л. С. Виготський, А. М. Леонтьєв.

Ю. Б. Гіппенрейтер вважала, що не слід приписувати увазі самостійні властивості, оскільки увага є феноменальним продуктивним проявом роботи провідного рівня організації діяльності. Тут, поперше, підкреслюється ефекторна природа уваги (увага — лише віддзеркалення у свідомості внутрішньої роботи з організації діяльності), а по-друге, вказується на те, що діяльність має кілька рівнів організації (здебільшого неусвідомлюваних), і увага пов'язується лише з провідним рівнем цієї організації (Ю. Б. Гіппенрейтер, 1983). Ідея виділення різних рівнів організації діяльності належить Н. А. Бернштейну [3, 76].

М. М. Ланге, який першим розробив «моторну теорію уваги», в увазі убачав прояв тих моторних установок, які лежать в основі кожного вольового акту, і вважав, що механізмом уваги є сигнали м'язових зусиль, якими характеризується всяке напруження, викликане певною, спрямованою на мету діяльністю [4, 360–361].

Увагу можна вважати виконавчим актом, подібно до моторної дії, яка спрямована на зовнішній об'єкт. Можна припустити, що увага діє на структури функціонально-фізіологічної системи моторним чином. Відомі моторні теорії уваги вирішували питання про її природу у плані прямого співвідношення свідомості і фізіологічних механізмів. Вихід у план діяльності надає змогу інакше побачити роль моторики в процесах уваги [1, 226].

Таким чином, увага — не самостійна властивість, а злагоджена діяльність усіх форм психіки.

Метою статті є аналіз розвитку сенсомоторної уваги у першокурсників як однієї зі складових психомоторної активності студентів, її особливостей прояву та розвитку в ранньому юнацькому віці, а також дослідження зв'язків сенсомоторної уваги з успішністю навчання.

Основний матеріал. Особливого значення увага набуває у засвоєнні нового знання під час навчальної діяльності. Із цього приводу Д. Ушинський зазначав, що це основні ворота до свідомості, «єдині двері нашої душі», через які входять до нас усі відомості про навколишній світ, чуттєві дані і знання.

Щоб дослідити динамічну характеристику психомоторики звернемося до фізіологічного механізму уваги, який полягає в концентрації збудження (від зовнішніх чи внутрішніх подразників) у певній ділянці кори головного мозку. Саме в цій ділянці кори виникає зона оптимального збудження, а в інших має місце гальмування. А психологічний механізм уваги слід шукати у складних взаємозв'язках людини з навколишнім середовищем, у здатності інтелекту до вибіркової відображення.

Як зауважує Ю. А. Цагареллі, увага — динамічна характеристика свідомості, яка відображає її спрямованість на об'єкт. Завдяки зосередженню психіки на об'єкті, увага забезпечує його віддзеркалення протягом часу, потрібного для виконання певного акту діяльності або спілкування, а також виявляється у вибіркового віддзеркаленні об'єктів відповідно до потреб суб'єкта, мети та завдань його діяльності. Увага забезпечує індивіду можливість зосередженості і спрямованості свідомості на об'єкти, сприймані в ході інтелектуальної і психомоторної діяльності, вона сприяє вибіркового ставленню до світу, людей, діяльності і самого себе [5, 172].

З метою дослідження прояву сенсомоторної уваги першокурсників, нами була використана методика «Коректурна проба», яка вперше була запропонована французьким психологом Б. Бурдоном у 1895 році. У навчальній діяльності студентів увага має важливе значення, і тому ми використовували буквений тест. Зазначимо, що в студентському віці непотрібно знову повертатися до психодіагностики окремих властивостей уваги, а важливо мати інтегральні характеристики продуктивності, стійкості, розподілу, переключення уваги.

Загальна вибірка включає 116 осіб, це студенти-першокурсники Хмельницького інституту соціальних технологій ВМУРоЛ «Україна» спеціальностей «Психологія», «Соціальна робота», «Правознавство» і «Здоров'я людини». Зведені результати дослідження показників уваги подано у табл. 1.

Аналіз результатів проведеного дослідження свідчить, що у 31,45% обстежуваних наявний високий рівень стійкості уваги; у 13,6% спостерігається середній рівень стійкості уваги, що говорить про увагу, яка є спочатку недостатньо концентрованою і нестійкою, але потім досить швидко стає стійкою і сконцентрованою; у 22,95% обстежуваних увага нестійка і перебуває на низькому рівні. На жаль, у 31,45% обстежуваних стійкість уваги на дуже низькому рівні вказує на те, що

увага людини швидко слабшає, а це свідчить про підвищену втому, до того ж візуально спостерігалися зміни і в моторній сфері студентів: мали місце уповільнені рухи, слабшали точність і координація рухів, самі студенти вказували на появу втоми.

Таблиця 1 — Інтегральні показники уваги обстежуваних

Інтегральний показник уваги	Обстежувані	
	Кількість	%
Високий рівень	37	31,45
Середній рівень	16	13,6
Низький рівень	27	22,95
Дуже низький рівень	37	31,45

За результатами дослідження виявлено, що дана вибірка має низький рівень розвитку уваги (54,4%), а це стосується більшості половини групи обстежуваних. Отже, це говорить про необхідність планування корекційної роботи, адже студент повинен уміти зосереджуватися на виконанні завдання, наприклад, під час самостійної та контрольної роботи. Крім того, від ступеня концентрації уваги залежить точність, диференційованість сприймання матеріалу, глибина аналізу досліджуваних даних. При недостатньому розвитку такої властивості навчальний матеріал буде погано диференціюватися. Взаємне і повторне зіставлення сприятиме утворенню тимчасових нервових зв'язків, що лежать в основі навчального процесу і мають вплив на розвиток концентрації уваги. Зауважимо, що фізіологічною основою є величина осередку оптимального збудження в корі головного мозку. Сила процесу збудження в даному осередку визначає глибину зосередженості. Але в більшості випадків студентам потрібно часто переключати увагу (бліцопитування, мозковий штурм) з тим, щоб це не призвело до помилок. Якщо студент вельми зосередиться на одному завданні, це заважатиме йому переключитися на інше завдання, і він, зрештою, перебуватиме в стані розсіяності.

До переключення уваги не слід відносити будь-яке перенесення уваги з одного об'єкта на інший. Адже фізіологічною основою переключення уваги є рухливість нервових процесів, швидкість зміни збудження гальмуванням, і навпаки. При інертності нервових

процесів швидкість переключення уваги уповільнюється. Переключення уваги — це свідомо, навмисно цілеспрямована зміна спрямованості психічної діяльності, зумовлена постановкою нової мети. Зазначимо, що психолог Д. Марбе вважав дану властивість спадковою і доступною лише небагатьом людям. Утім, вже через деякий проміжок часу було доведено, що спеціально організоване навчання допомагає поліпшити переключення уваги.

Певні труднощі виникають у студента-першокурсника при одночасному виконанні двох розумових дій із різним змістом. Здатність розподіляти увагу є цінною якістю в навчальній діяльності. Адже студентам потрібно чергувати слухання і записування лекційного матеріалу, і в результаті конспект може виявитися неповним. Під час диспутів студенту важко обмірковувати думку та водночас слухати роздуми інших, щоб можна було щось доповнити чи заперечити.

Під час сприймання навчального матеріалу студенти завжди повинні зосереджуватися на новому змісті інформації, причому не просто одноманітно повторювати те, що запам'ятовується. Стійкість уваги пов'язана з потужною силою зосередження. За висловом С. Л. Рубінштейна, «зосередження уваги — це не зупинка думок в одній точці, а їх рух в одному напрямку». Знаний психолог зауважував, що причини уваги полягають не тільки в суб'єкті, а й у об'єкті, а також в тому, що увага досить тісно пов'язана з діяльністю.

При швидкому виснаженні нервових клітин слабкі студенти стають дещо загальмованими під час занять, а відтак їхні правильні відповіді на поставлені запитання приходять із запізненням. Зауважимо, що ступінь напруженості уваги залежить від її мобілізації, і тому домінуючий осередок збудження швидко згасатиме, якщо не підтримуватиметься імпульсами з підкірки. Перевага гальмування призводить до стану пасивності, а отже, й до послаблення уваги. Часто студенти скаржаться, що готувалися до заняття і все було зрозумілим, але коли звучать запитання вони не можуть віднайти відповіді.

Усі ці недоліки (нестійкість, нездатність до розподілу та переключення уваги), що заважають пізнанню навчального матеріалу та спілкуванню, повинні бути в полі зору викладачів під час навчання і поступово виправлятися. Уникнути цих недоліків можливо лише шляхом напруженої роботи викладачів і студентів, застосуванням різних прийомів і методів у роботі. І тому необхідно пам'ятати про роль домінанти, яка полягає в тому, що вона, за законом негативної індукції, гальмує перебіг побічної діяльності. Таким чином, підтримання

уваги студентів — це створення і підтримання доміантного осередку збудження в корі головного мозку.

Як відомо, студенти під час навчально-виховного процесу активізують свою довільну увагу, бо ставлять за мету бути уважними та докладати зусиль зберігати увагу протягом тривалого часу. Потрібно виробити у студента появу довільної уваги без мети та без зусиль, а це можливо завдяки усвідомленню ним важливості навчального процесу. Адже зусилля бути уважним може не викликати довільної уваги, а залишатися на рівні мимовільної уваги.

Для встановлення зв'язку між критеріями, обраними для порівняння, — «продуктивністю у навчальній діяльності» (результати сесії) і «сенсомоторною увагою особистості» («коректурна проба») — результати дослідження обчислювались за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена (r_s).

Аналіз узагальнених експериментальних даних дав змогу сформулювати такі гіпотези:

H_0 : кореляція між критеріями «продуктивність у навчальній діяльності» і «сенсомоторна увага» студентів статистично за значенням близька до нуля;

H_1 : кореляція між критеріями «продуктивність у навчальній діяльності» і «сенсомоторна увага» студентів статистично за значенням не дорівнює нулю.

Коефіцієнт рангової кореляції r між a і b визначали за формулою

$$r = 1 - (d\sum (a-b)^2) / (N(N^2 - 1)),$$

де d — різниця між рангами за двома змінними для кожного з обстежуваних;

N — кількість значень, які підлягають ранжируванню, в нашому випадку це кількість обстежуваних.

Далі визначали критичне значення r_s [2, 340]:

$$0,31 \quad (p < 0,05);$$

$$0,40 \quad (p < 0,01);$$

У результаті зіставлення коефіцієнтів $r_{s_{емп}}$ та $r_{s_{кр}}$ виявилось, що $r_{s_{емп}} > r_{s_{кр}}$, і це свідчить про те, що гіпотеза H_0 відхиляється, а H_1 приймається. Кореляція між критеріями «продуктивність у навчальній діяльності» і «сенсомоторна увага» студентів спеціальностей «Психологія» та «Соціальна робота» статистично значуща за $r_s = 0,70$ ($p < 0,01$) і є позитивною, у студентів спеціальності «Правознавство»

і «Здоров'я людини» за $r_s \sim 0,90$ ($p < 0,01$) і у студентів спеціальностей «Правознавство» і «Фінанси» — за $r_s = 0,89-0,90$ ($p < 0,01$) кореляція також статистично значуща і є позитивною.

Отримані результати статистичної перевірки дали підставу стверджувати, що якщо збільшуватиметься рівень сенсомоторної уваги, то відповідно підвищуватиметься продуктивність у навчальній діяльності студентів.

Висновки

Отримані експериментальні результати підтверджують наші припущення щодо залежності продуктивності навчання від розвитку сенсомоторної уваги. Наведені нами результати теоретико-експериментального дослідження не вичерпують усіх аспектів нашого предмета дослідження, а тому напрямом подальших наукових пошуків може стати вивчення взаємозв'язку інших складових психомоторної активності із продуктивністю навчання та розроблення комплексу заходів щодо корекції сенсомоторної уваги студентів-першокурсників.

В статтє подан анализ развития сенсомоторного внимания у первокурсников как одной из составляющих психомоторной активности студентов, ее особенностей проявления и развития в раннем юношеском возрасте, а также исследуются связи сенсомоторного внимания с успеваемостью обучения.

Ключевые слова: психомоторная активность, сенсомоторное внимание, нервные процессы.

The analysis of development of sensomotor attention at freshmen as one of the parts of psychomotor activity of students, is the peculiarities of its development in early youth age and the research of connections of sensomotor attention with success in study is held in this article.

Key words: psychomotoric's activity, sensomotoric's attention, nervous processes.

Література

1. Дормашев Ю. Б., Романов В. Я. Психология внимания. — М.: Тривола, 1995. — 347 с.

2. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. — СПб.: Социально-психологический центр, 2002. — 350 с.
3. Тертель А. Л. Психология, курс лекций: учеб. пособие. — М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2006. — 248 с.
4. Узнадзе Д. Н. Общая психология / пер. с груз. Е. Ш. Чомахидзе; под ред. И. В. Имедадзе. — М. : Смысл; СПб. : Питер, 2004. — 413 с.
5. Цагарелли Ю. А. Методы системной психологической диагностики на приборе «Активациометр»: учеб. пособие. — Казань, 2009. — 254 с.